

na sveto goró, kder je nekđaj počivalo Vsemirovo truplo, da ondú pod lipami pobere droben kamenček ter ga vrže med nesrečne ljudi. In ta kamenček mirú zboljša njih stanje ter vzbudi v človeškem sreci plemenite misli, kakor vzbudi vzpomlád v semenu nove kali, ki rastó in obrodé stoteren sad. Ljudem pa, kateri so ukrali Vsemirove ostanke, izpremenil je pravični Bog srcá v trd kamen, in ta dedščina je ostala tudi njihovim unukom v délež.

Na gori pa, kjer je počivalo nekoliko časa plemenitega kralja sveto truplo, ohranili so se še pojmi o pravej nerazrušnej sreči. Prebivalci, naseljeni po gorah, živé še danes zadovoljno in srečno. Z gorske višine gledajo v široki svet in se veselé pri domačih ognjiščih domače sreče, ne vedoč, da okrog in okrog po vsem svetu, kakor daleč sega bistro oko človeško, ukazuje zlátu železo, a ondú zopet železu zlató.

Jos. Lavrič.

Pisma mlademu prijatelju.

XI.

Predragi!

relistala sva vže štiri dôbe v zgodovini slovenske književnosti. Zrla sva s tožnim očesom, kako so pognali neprijatelji naši staro slovenščino iz cerkve in knjige, videla sva jarem, ki je tiščal stoletja k tlam slovenščino, dokler je ni vzdignil Tróbar in jo posadil mej njene sodružice. Čutila sva literarno sušo druge dôbe, strmela sva nad ponemčujočim duhom otea Marka in veselila se veselejših trenutkov čistilne dobe. „Lublanske Novice“ so pognale svoje nežne kalí, a prezgodaj — mraz je je zamôril. Vže je udaril sivi pevec ob struno „Ilirije oživljene“, napel jo je prvič preveč — počila je. Prvak pevcev je prepeval svoje nesmrtné poezije — toda njegov čas ga še ni mogel umeti. Učenjaci naši — ponos naš — bogatili so z našo zgodovino, našim jezikom in našim narodom nemško in latinsko literaturo. Od najvišjega dostojanstvenika slovenskega do najnižjega prostaka — vse je služilo ali vsaj hotelo služiti ptujemu mogočenežu. Tudi nada naša — mladina naša — upogibala je — in morala je upogibati svojega vzprejemnega duhá ptujemu jarmu pod domačo silo. Ali ne vsa — nekaj se jih je ohranilo na površji in ti so gladili pot v slovenskej književnosti. Malo jih je bilo in še ti vsi niso umeli uzajemnega delovanja vse Slovenske. Malo ne vsak je pisal samó za svojo ožjo domovino. In niti ta peščica ni zapisala na prapor svoj gesla zloge. Vojno si je napovedala zaradi črkopisa, tri vojske (bohoričica, metelčica in danjčica) so si stale nasproti.

Leta 1843. pa se začinja nova dôba v zgodovini slovenske književnosti. Tega leta pokličejo namreč z Dunaja v Ljubljano za e. kr. profesorja na tedanjej zdravniškej šoli dr. Janeza Bleiweisa in e. kr. kmetijska družba kranjska ga izvoli za svojega tajnika. Po dolgem moledovanji in po posebnem priporočilu nadvojvode Ivana se jej posreči dobiti dovoljenje od vlade, dajati na svetlo časopis v slovenskem jezici, namenjen njenim družabnim potrebam. Urednik novemu listu je bil družbin tajnik dr. Janez Bleiweis, ki ga je

krstil (po Vodnikovih „Lublanskih Novicah“) za „**Novice**“. Najprvo so osnovali ta časopis samó za kmetijske in rokodelske potrebe, pozneje pa ga je razširil urednik njegov gledé obilosti snovi in gledé raznoterosti: prinašati so jele „**Novice**“ tudi gospodarske in narodne stvari, pesni, povesti, zgodovinske in jezikoslovne razprave ter mnogo drugega blagá. Posebno pa je še treba poudariti, da je uvel s časoma tudi politiko (Novičar) v predale svojega lista in v tem obziru so „**Novice**“ prvi slovenski politični list. Naš narod, posebno priprosti, zavedal se je takrat še jako malo poklica svojega in svoje stopinje gledé ravnopravnosti z drugimi narodi. Le knjige pobožne vsebine so se razpečavale mej priprosti narod, knjig drugačnega zadržaja pa so imeli malo ali nič. Ravno tako so zajemali izobraženci dušno hrano večinoma le iz nemških knjig in časopisov. Ko so pa začele izhajati „**Novice**“, speli so od vseh krajev slovenske dežele pisatelji in naročniki, da pomorejo zapuščenemu narodu slovenskemu. „**Novice**“ so vzbujale narodno zavest, borile se za starodavne pravice, za milo slovenščino, za slovenske šole, za narodno ravnopravnost. Po njih so začeli spoznavati Slovenci, učeni in neučeni, olikanci in neolikanci, da so razkosani v različne pokrajine, da prodira vanje vlaški, madjarski in vzlasti nemški živelj, da vedno bolj in bolj propadajo in ginejo; uvideli so, da vsaka pokrajina za-sé ne premore ničesar, da se je treba zjediniti, da se je treba opirati na ostale bližnje in daljne slovanske narode. In da so se take misli uselile mej vse Slovence, zasluga je „**Novic**“ in njegovega urednika dr. Jan. Bleiweisa. A te misli niso ostale vse na papirji, Bleiweis jih je znal tudi mnogo uresničiti.

Pisatelji do „**Novic**“ so pisali zvečine vsak v svojem narečji in svojim ožjim sorojakom. Bleiweis pa je znal pridobiti za-sé vse pisatelje slovenske, da so pisali vsi kolikor toliko jednako slovenščino, in tako so se združila polagoma vsa razna slovenska narečja ter se zlila v stalni slovenski književni jezik, kakeršni pišemo še danes z malimi izjemami.

V „**Novicah**“ so se oglašali malo ne vsi tedanji slovenski pisatelji in priznali kranjsko narečje za književni jezik. S takim združenjem književnih močij je zginila književna razcepljenost, razpala je cepitev slovenskega jezika in po vseh slovenskih deželah se je pisal jeden pisni jezik.

Tudi „**abecednej vojni**“ je zaprl vrata, odvrghi bohoričico, metelčico in danjčico, ter uvel v svoj časopis (1846. l.) gajico, katera služi tudi Hrvatom in Čehom in katera nam rabi še danes. Tako je dosegel jedinstvo v pismu in pomogel vsaj nekoliko k hitrejšemu uspehu slovanske uzajemnosti.

Pač pa so „**Novice**“ pobijale in tudi pobile misli tistih slovenskih pisateljev, ki so začeli pisati mej letom 1850. in 1853. neko čudno zmes hrvatskega in slovenskega jezika, ter ubranile našo lepo slovenščino, da je niso zbrodili.

Tako je postala Ljubljana polagoma središče slovenske knjige in politike. Delokupnost Slovenije se je vedno bolje poudarjala in uvidevala potrebna in v književnem obziru se je posrečilo vže Bleiweisu, da jo je dosegel. Kaj so bile „**Novice**“ našemu kmetu, vé le tisti pravo ceniti, ki je sam skusil. Da je danes probujenega in zavednega toliko priprostega kmetskega naroda, zahvaliti se nam je največ „**Novicam**“ in knjigam družbe sv. Mohorja. Nenavadno mnogo so storile „**Novice**“ tudi za pospeševanje umnega kmetovanja in

modrega gospodarstva. Z jedno besedo: „Novice“ so bile učiteljice, buditeljice in prejšnje čase tudi voditeljice vsemu slovenskemu narodu v vseh najraznejših strokah in zato nazivamo po vsej pravici peto dōbo slovenske književnosti „noviško“. — „Novice“ še izhajajo, ali danes seveda nimajo več ónega poména, kakeršni so imele nekđaj.

Ako pa govorimo o „Novicah“, govorimo tudi o Bleiweisu. Saj je bil dejanski urednik in pravi duševni oče „Novicam“ do svoje smrti. Kar sem ti rekel o zaslugah „Novic“, velja tudi o zaslugah Bleiweisovih.

Dr. Janez Bleiweis (Plávež) je zagledal luč sveta v 19. dan listopada 1808. l. v Kranji. Šolal se je v Kranji, dovršil gimnazij v Ljubljani in se šel učít zdravilstva na Dunaj. Leta 1832. spiše prvo knjigo v latinskem jezici o pijavkah in dobōde čast zdravilnega doktorja. Ostane na Dunaji še 11 let in dobōde kmalu službo pomožnega učitelja na živínozdravniškej šoli. Leta 1836. izda nemško knjigo, kako se ozdravljajo najnavadnejše notranje bolezni pri konjih, po kateri je zaslōvel še bolje. Leta 1843. ga pokličejo v Ljubljano, kjer je ostal do svoje smrti (19. listopada 1881. l.)

Razven „Novic“ je spisal tudi mnogo samostojnih del. Izdal in spisal je razne knjige: bukve za kmeta, kako se konji podkávajo, murve sadé, meso ogleduje in klavna živina, nauk o umnej živinoreji (1871. l.) in mnogo jednakih. Od leta 1844. je pisal in urejeval „Veliko pratiko“. A tudi za omikance je skrbel. Izdaval je „Slovensko berilo“ (1850—1855. l.) „Koledarček slovenski“ (1852—1856. l.) z životopisi, podobami in pesnimi. Pomōgel je tudi do Wolfovega slovarja, preskrbel 5 zvezkov „Slov. gledališnih iger“, bil je odbornik, predsednik in pisatelj „Matice Slovenske“ in mnogo družega. Bleiweis je bil učenjak, pisatelj, novinar, zdravnik, naroden gospodar in naroden poslanec. Kar le more nositi jeden človek časti in náslovov, vse to je nosil Bleiweis v obilej meri . . . Po pravici ga je jel imenovati slovenski narod svojega „očeta“.

Zdravstvuj!

P. B.

Prirodopisno-natoroznansko polje.

Glive ali gobe.

Glive so rastline brez listja in brez cvetja, zatorej se zeló razločujejo od vseh drugih rastlin. Rastó po vlažnih, senčnatih krajih naše zemlje, a tudi pod zemljo, po drevji in po drugih stvaréh jih najdemo. Vselej rastó le tam, kjer se razkrójjijo in gnjjjó bodi-si rastlinske ali živalske tvaríne. Posebno rade rastó in se prikažejo v velikem številu koncem poletja in v jeseni po kakem deževnem vremenu. Skoraj vse glive imajo lepe, žive barve, ali nikoli ne ónega lepega zelenila, katero vidimo pri vseh drugih rastlinah. Sploh so glive mesnate in nekoliko sočnate rastline, ki imajo večinoma klobuček na deblu in jih navadno gobe imenujemo. Nekateré gobe so dobre za jed, a mnogo jih je kvarljivih in zeló strupenih; zatorej je treba glive dobro poznati, da kdo od njih ne dobode bolezni ali še celó smrti.